

Розділ I ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.2.01(377477)

Гришко Вікторія Іванівна,
кандидат педагогічних наук
(Національний університет
водного господарства та природокористування)

Окерешко Марія Володимирівна,
асистент кафедри спеціальних юридичних дисциплін
(Національний університет
водного господарства та природокористування)

Романюк Іванна Іванівна,
студентка I курсу
(Національний університет водного господарства та приро-
докористування)

РЕЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Статтю присвячено дослідженню особливостей рецепції інституту покарань Стародавнього Риму в українське законодавство. Встановлено, що у Стародавньому Римі покарання були антилюдськіми та антигуманними (смертна кара, вигнання, тілесні покарання), саме тому ці види покарань утратили своє значення у сучасному суспільстві. На основі аналізу римського та українського законодавства з'ясовано, що однаковими видами покарань є: штрафи, громадські роботи, ув'язнення та конфіскація майна. Доведено, що покарання було і залишається примусовим заходом, необхідним для здійснення ефективної боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: інститут покарань, Україна, Стародавній Рим, кримінальне право, законодавство.

Постановка проблеми. Побудова та розвиток незалежної України зумовлює необхідність формування відповідної правової системи. Від того, наскільки правова система буде відповідати реально існуючим економічним, політичним, соціальним умовам життя населення, залежить майбутнє України як правової, демократичної, соціальної держави.

Нині Україна, намагаючись відповідати вимогам часу, проводить низку правових реформ, що повинні кардинально змінити існуюче соціально-економічне та політичне ста-

новище в країні. Серед правових реформ надзвичайне значення має удосконалення інституту покарань, оскільки саме покарання впливає не лише на особу засудженого та його найближче оточення, а й на низку соціальних процесів у країні. Проте задля правильного проведення таких реформ, потрібно враховувати минулий досвід. Різні історичні епохи по своєму визначали ті діяння, які відносяться до злочинних, але традиційно головним засобом у боротьбі зі злочинністю завжди було покарання. Змінювалися лише їх види і система залежно від того, у якій суспільно-економічній формації перебувало суспільство. Вважаємо, що саме римське право мало грандіозний вплив на формування інституту покарань Європи в цілому та України зокрема, адже воно пройшло складні етапи рецепції і заклало основу законодавства Західноєвропейських країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням історії розвитку змісту покарання та його застосування за вчинені злочини досліджувались такими вченими: Г. Тираспольським, М. Бажановим, Ю. Шемшученком та ін. Різноманітні аспекти становлення та розвитку інститутів покарань у Давньому Римі аналізувалися у наукових працях Г. Трофанчука, Н. Хоми, Б. Тищика, О. Омельченка та ін. Розвиток системи покарань в Україні став об'єктом дослідження М. Яцишина, Т. Пашук, І. Митрофанова, В. Маляренко тощо. Незважаючи на значні дослідження інституту покарань, на сьогодні не існує ґрунтовного аналізу його рецепції з римського права в українське законодавство.

Мета статті. Дослідити особливості рецепції інституту покарань Стародавнього Риму в українське законодавство за допомогою історично-порівняльного методу.

Становлення і науковий розвиток інституту кримінального покарання належить юристам Стародавнього Риму, оскільки їх кримінальне право характеризувалось найбільш розвиненою системою законодавства. Кримінальне право у цей час ще не виділилося в окрему галузь права, зберігало певні риси родового ладу, залишалось тісно пов'язаним із релігією. Звичай та традиції були пріоритетними при встановленні покарання за злочини. Зазвичай правопорушення розглядалися у порядку приватного обвинувачення, однак почалося розрізнення злочинів публічного та приватного характеру.

До першої групи належали злочини проти римської держави та релігії: опір владі, зрада, заколот, богохульство, змова, чаклунство тощо; до другої — злодійство, посягання на особистість, знищення й ушкодження майна, злочини проти моралі — подружня зрада, полігамія, зґвалтування; злочини проти особи — вбивство, підпал, крадіжка рабів, нічна крадіжка чи крадіжка зі зломом, брехливі свідчення в суді тощо [1, с. 56].

Так, Закони XII таблиць трактували та визначали покарання тільки за приватні правопорушення, які стосувалися приватних осіб. Громадські, або публічні, правопорушення, що стосувалися інтересів держави, спочатку не були передбачені законодавством. З'ясування того, що є публічним правопорушенням, а також визначення покарання за нього було компетенцією магістратів [2, с. 360].

Позитивне (об'єктивне) кримінальне право України — це сукупність правових норм, що визначають загальні принципи, умови та підстави кримінальної відповідальності; коло діянь, які внаслідок високого рівня суспільної небезпеки визнаються злочинами; види і розміри покарання та інші види кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які визнані винними у їх скоєнні, а також підстави та умови звільнення від відповідальності та від покарання [8].

Завдання кримінального права — правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного ладу від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Відповідно до статті 12 Кримінального кодексу України злочини класифікують залежно від ступеня тяжкості: злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі [4].

Покарання в Давньому Римі були двох видів: тяжкі та легкі. До тяжких відносили вигнання з позбавленням громадянства, смертну кару. До легких — штрафи та тілесні кари [5, с. 178]. Натомість в Україні, відповідно до статті 51 ККУ, судом можуть бути застосовані такі види покарань, як штраф, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, конфіскація майна, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі [4].

Головною метою покарання в Давньому Римі було саме залякування особи. Людей карали публічно та жорстоко, це підвищувало вплив на правову свідомість громадян. Крім страти як такої, застосовувалися також роботи на каторзі, вигнання з держави, вислання, штрафи, ув'язнення, тілесні покарання та конфіскація майна. Однак в Україні покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засудженого, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не повинно завдавати фізичних страждань чи приниження людської гідності [4].

Специфічними формами покарання, які не передбачені Кримінальним кодексом України, у Давньому Римі були: смертна кара, вигнання, тілесні покарання. Саме ці види покарань утратили своє значення в сучасному суспільстві через антигуманне ставлення до людини. Тому рецепціювати такі покарання Україна відмовилася.

Із давніх часів у Давньому Римі застосовувалася смертна кара. У Законах XII таблиць сказано, що особа, яка буде підбурювати інших нападати на Рим або віддасть громадянина Риму чужинцю, підлягає смертній карі [5, с. 178]. Зазвичай вирок виконувався мечем. Якщо звернути увагу на час виконання смертної кари, то у період республіки страчували відразу після винесення вироку. За часів існування імперії традиційною стала відстрочка виконання вироку від тридцяти днів до одного року [10, с. 91]. Якщо хтось убивав власних батьків, то його спочатку сікли палицями, а далі кидали в море зашитим у мішку разом із півнем, собакою, мавпою та змією. Однак рабів за будь-які злочини зазвичай кидали з Терпейської скелі прямо у прірву.

Починаючи з II ст. до н.е., смертну кару змінили вигнанням лише для римських громадян, однак уже в період громадянської війни страта була відновлена і часто застосовувалася разом із конфіскацією майна. Через масові виступи рабів смертну кару проводили у більш жорстокий метод — розп'яття на хресті. Кваліфікована страта у Давньому Римі вважалася особливо ганебною і традиційно включала: спалення, розірвання звірами, розп'яття на хресті, умертвіння на фурці (*furgā*) — станку для катувань і страт, утоплення в шкіряному мішку, закопування живим у землю [6, с. 37–39]. Поміркована страта (*liberā facultas mortis*) застосовувалася лише з дозволу правителя. Суть її полягала в тому, що під наглядом офіційних осіб засудженому надавалася можливість здійснити акт самогубства. За які злочини особа підлягала такій страті, з джерел не відомо, проте присуджувалася вона лише сановникам та їх близьким. «Позбавлення вогню та води» — саме так називали в Римі вигнання. Завжди воно поєднувалося із втратою римського громадянства. Зазвичай римляни для того, щоб уникнути смертної кари, могли піти у вигнання. Однак його повернення у Рим означало для нього захоплення в рабство або смерть.

За розпорядженням вищих магістрів накладалося тілесне покарання. Основними видами такого покарання були: побиття різками, батогами, але коли застосовувався таліон, то були калічницькі кари — відрізання пальців, вух тощо, замурування у стіні (щодо жінок — жриць богині Вести або пізніше черниць за порушення релігійних приписів чи норм суспільної моралі) [5, с. 178].

Таке покарання, як позбавлення римського громадянства, застосовувалося за посадові злочини, порушення моральних підвалин співжиття у суспільстві тощо. Позбавлення римського громадянина *Status civitatis* могло бути максимальним (злочинець повністю й остаточно позбавлявся статусу римського громадянина шляхом вигнання з громади назавжди, продажу в рабство «за Тибр» — поза римську територію).

Як вияв помсти, рівнозначної покаранню, за Законами XII таблиць, спалення застосовували за підпал. Розірванням звірами карали рабів та військовополонених. За збройний виступ проти влади доволі поширеним було розп'яття на хресті, і це вважалося найбільш ганебним покаранням.

Таким чином, характерними для Давнього Риму були антигуманні та антилюдські покарання. Україна ж, у свою чергу, увібрала в себе м'якші покарання (в порівнянні з Давнім Римом).

Однаковими покараннями, які існують у сучасній Україні та були в Давньому Римі, є: штрафи, громадські роботи, ув'язнення та конфіскація майна. Усі ці покарання залишилися із давніх часів майже без змін.

У Давньому Римі штрафи накладали магістри. Спочатку штраф платили зазвичай худобою, і його верхньою межею було 2 вівці і 30 биків. Однак уже з кінця V ст. штрафи сплачували грішми з розрахунку вартості вівці (10 асів) та бика (100 асів). Магістр не міг штрафувати на суму, яка б перевищувала половину майна винного, однак, якщо траплялося таке рішення, то його можна було оскаржити на Народних Зборах.

У Кримінальному кодексі України є таке покарання, як штраф — це грошове стягнення, що накладається. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного — в межах від тридцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Штраф може застосовуватися як основний, так і як додатковий вид покарання [4].

Наступним однаковим покаранням для двох держав є громадські роботи. У Давньому Римі зберігся інститут «громадських робіт». Цензор давав від імені держави підряди на громадські роботи, стежив за якістю їх виконання, давав на відкуп збір податків, спостерігав за збиранням мита на митницях, за надходженням податків із провінцій. Існувало два основних види примусових робіт: а) праця на копальнях (за злочини проти римського народу, за військові злочини тощо); за ступенем суворості вона вважалася наступним покаранням після страти; б) використання в школі гладіаторів як інструктора, бійця, «ляльки» для тренувань тощо; цей вид примусових робіт був сприятливішим для засудженого, оскільки давав потенційну можливість за «професійного успіху» одержати звільнення від покарання. У сучасній Україні громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Вони встановлюються на строк від 60 до 240 годин і відбуваються не більш як чотири години на день [4].

Ув'язнення у Давньому Римі застосовувалося лише до рабів. Зазвичай їх ув'язнювали за різні дрібні делікти: відмова від свідчень, непослух тощо. В'язниць на той час не існувало, в основному це були колишні храмові приміщення або підземні приміщення при цирках, школах гладіаторів тощо.

Конкретні терміни ув'язнення нормами права не передбачалися. Можна припустити, що визначення таких строків залежало у кожному випадку від адміністративної практики, що склалася. Згідно зі статтями 60, 61, 63, 64 Кримінального кодексу України, існує у декілька видів ув'язнення (залежно від умов): арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі.

Арешт — це тримання засудженого в умовах ізоляції, встановлюється на строк від 1 до 6 місяців. Обмеження волі — це тримання особи в кримінально-виконавчих установах

відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням до праці, встановлюється на строк від 1 до 5 років. Позбавлення волі на певний строк — ізоляція засудженого та поміщення його на певний строк до кримінально-виконавчих установ закритого типу. Довічне позбавлення волі — покарання, що встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується у виняткових випадках [4].

У Стародавньому Римі конфіскація майна застосовувалася переважно як додаткове покарання, а в Україні цей вид покарання полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого.

Під час другого періоду існування республіки простежується значний розвиток не лише інституту покарань, але й інших інститутів кримінального права. З'являються такі поняття, як умисел, необережність, вина, випадок. Саме тому були різними покарання. Спробу вчинити злочин і вчинення злочину не розрізняли, і відповідно покарання були однаковими. У збережених пам'ятках писемності Стародавнього Риму є відомості щодо практичного використання медичних обстежень для допомоги ведення суду і слідства. Наприклад, ще в 44 р. до н.е. у Римі під час обстеження вбитого у ході дворцевого перевороту Юлія Цезаря придворним лікарем Антистієм було встановлено, що з 27 ран, виявлених на тілі імператора, тільки одна, що проникла у грудну порожнину, була смертельною. Це яскравий приклад формування судової медицини, що в подальшому дало поштовх об'єктивному застосуванню покарань [7].

Навіть у період пізньої республіки зберігалися залишки самосуду. Батько міг бути безкарним після убивства заміжньої дочки з її коханцем. Чоловік такого права не мав, крім випадків, якщо коханець був особою низького походження.

Висновки та перспективи подальшого розвитку у даному напрямі. Таким чином, характерними для Давнього Риму були покарання, що є антигуманними та антилюдськими. Специфічними формами покарання, які не передбачені Кримінальним кодексом України, у Давньому Римі були: смертна кара, вигнання, тілесні покарання. Саме ці види покарань утратили своє значення у сучасному суспільстві через антигуманне ставлення до людини. Тому рецепціювати такі покарання Україна відмовилася. Однаковими покараннями, які існують в сучасній Україні та були в Давньому Римі, є: штрафи, громадські роботи, ув'язнення та конфіскація майна. Усі ці покарання залишилися з давніх часів майже без змін.

Отже, покарання було і залишається примусовим заходом, історично мінливим, але необхідним для здійснення ефективної боротьби зі злочинністю. Детального вивчення, аналізу та історико-правового порівняння, на наш погляд, потребують ті види покарань, які Україною запозичені із законодавства Стародавнього Риму, оскільки саме вони стали фундаментом для трансформації розгалуженої системи покарань у злагоджений інститут кримінально-виконавчого законодавства.

Список використаних джерел

1. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн світу: навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. — Київ : Юрінком Інтер, 2013. — С. 56.
2. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посіб. / Б. Й. Тищик. — Львів : Світ, 2001. — С. 360.
3. Омельченко О. А. Римское право : учебник / О. А. Омельченко. — Москва : Эксмо, 2005. — С. 91.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341 III / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Хома Н. М. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / Н. М. Хома // Новий Світ-2000. — 2012. — С. 178.

6. Тираспольский Г. И. Беседы с палачом. Казни, пытки и суровые наказания в Древнем Риме / Г. И. Тираспольский. — Москва : Интрада, 2003. — С. 37–39.

7. Григус І. М. Судова медицина та судово-медичні експертизи / І. М. Григус, В. О. Самороков, В. І. Цимбалюк, О. В. Цимбалюк. — Львів : Новий Світ-2000, 2014. — С. 6.

8. Вереша Р. В. Кримінальне право України <http://westudents.com.ua/glavy/62678-1-ponyattya-ta-predmet-kriminalnogo-prava.html>.

Гришко Виктория Ивановна,
кандидат педагогических наук
(Национальный университет
водного хозяйства и природопользования)

Окерешко Мария Владимировна,
ассистент кафедры специальных юридических дисциплин
(Национальный университет
водного хозяйства и природопользования)

Романюк Ивана Ивановна,
студентка I курса
(Национальный университет
водного хозяйства и природопользования)

РЕЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ НАКАЗАНИЙ ДРЕВНЕГО РИМА В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО

Статья посвящена исследованию особенностей рецепции института наказаний Древнего Рима в украинское законодательство. Установлено, что в Древнем Риме наказания были антигуманными (смертная казнь, изгнание, телесные наказания), именно поэтому эти виды наказаний утратили свое значение в современном обществе. На основе анализа римского и украинского законодательства установлено, что одинаковыми видами наказаний являются: штрафы, общественные работы, заключения и конфискация имущества.

Ключевые слова: институт наказаний, Украина, Древний Рим, уголовное право, законодательство.

Grishko Viktoria Ivanovna,
PhD, senior lecturer Special legal disciplines
(National University of Water and Environmental Engineering)

Okereshko Maria Vladimirovna,
Department of Special legal disciplines assistant
(National University of Water and Environmental Engineering)

Romaniuk Ivanna Ivanovna,
student of I year of teaching and research institute of law
(National University of Water and Environmental Engineering)

RECEPTION OF PUNISHMENT OF ANCIENT ROME IN UKRAINIAN LEGISLATION

The article studies the features reception punishment Institute of Ancient Rome in Ukrainian legislation. The authors found that among legal reform is extremely important improvement of the institute punishment, because punishment affects not only the person convicted and his inner circle, but also a number of social processes in the country. However, for the proper conduct such reforms should take into account past experience. Different historical periods in his own determined the works relating to the crime, but traditionally the main tool in the fight against crime was always punished. Changed only their types and the system depending on which social and eco-

nomie structure were society. Believes that Roman law had a tremendous influence on the formation of the Institute of Europe of penalties in general and Ukraine in particular, because it has passed difficult stages of reception and laid the foundation of Western European legislation.

Article found that the formation and development research institute criminal punishment belongs lawyers ancient Rome as their criminal law characterized by the most developed system of law. Criminal Law at this time has not stood out in a separate branch of law, preserves certain features of tribal remained and was closely associated with religion. Customs and traditions are a priority in determining punishment for crimes.

Found that in ancient Rome penalties were anti-human and anti-human (death penalty, expulsion, corporal punishment) is because these penalties have lost their importance in modern society. Based on the analysis of Roman and Ukrainian legislation found that common penalties are: fines, community service, imprisonment and confiscation of property. Proved that the punishment was and still is a forced measure necessary in implementing an effective fight against crime.

Key words: *Institute of penalties, Ukraine, Ancient Rome, criminal law, legislation.*

Надійшла до редколегії 15.01.2017